

BATI DİLLERİNE ÇEVİRİLEN İLK İKİ TÜRK ŞİİRİ

BERNA MORAN

On altıncı yüzyılda batıda, Türklerin tarihi, ordu teşkilâtı, dini ve âdetleri hakkında bilgi veren kitaplar yayımlanmağa başlanmıştı, fakat bunların hemen hepsinde Türklerin fikir alanında pek yoksul oldukları, edebiyattan, şiirden anlamadıkları ileri sürülüyordu. Nitekim on yedinci yüzyılda Hoca Sâdettin'in *Tacü't-tevârih*'inden «Sultan Orhan» bahsini İngilizce'ye çeviren William Seaman da «Ön Söz»ünde batılıların bu konudaki eksik bilgilerine işâret etmekte ve bu yanlış inancın sebebini Türkiye hakkında kitap yazanların Türkçe bilmemelerinde bulmaktadır¹. İşte batıda Türk edebiyatından hiç söz edilmediği o çağlarda, Bartolomeus Georgievitz isimli bir yazarın, on altıncı yüzyıl ortalarında yayımlanan bir eserinde ilk defa olarak Türk şiirinden bir örnek vermesini önemli sayabiliriz.

Bir Macar olan Georgievitz, Kanunî Sultan Süleyman devrinde Türklerle esir düşmüş, köle olarak birkaç defa satılmış, Trakya üzerinden kaçmağa yeltenmiş, yakalanmış, fakat sonunda Kudüs yolu ile kaçarak Avrupa'ya geçmiş ve 1560'da ölmüştür. Böylece on üç yıl esâret hayatı yaşayan Georgievitz, başına gelenleri ve Türkler hakkında edindiği bilgiyi, yazdığı birkaç kitapta anlatmıştır². İşte bunlardan biri, Türklerin yaşayışını ve âdetlerini anlattığı *La maniere et ceremonies des Turcs* isimli küçük bir eserdir ve 1544 yılında Fransızca, Almanca ve Latince olarak üç dilde birden basılmıştır. Kitap İngilizceye de ancak otuz yıl kadar sonra çevrilmiştir³. Latincesi, Georgievitz'in diğer bir eseriyle birlikte, 1553 ile 1600 arasında *De Turcorum moribus epitome* ismi altında on üç kere basılmıştı.

Yazar, eserin başında câmiler, ezan, ramazan, oruç ve sünnet düğün-

1. *The reign of Sultan Orchan second king of the Turks. Translated out of Hoca Effendi, an eminent Turkish historian. By William Seaman. London, 1652.*

2. Eserlerinin bibliyografyası için bk. Franz Kızırcı, *Bartholomaeus Gjorgjevic*. (Vienne, 1920).

leri gibi konuları ele aldıktan sonra okullardan söz ediyor. Türklerin bunlara «okumak yerleri» dediğini, kız ve erkek çocukların ayrı okuduğunu, astronomi, felsefe ve edebiyat öğretildiğini söylüyor. Daha sonra Türklerin şiir de yazdığını, yazarlara «âşık» dendiğini bildirerek şiirlerin on bir heceli mısralardan kurulduğunu kaydedip şu parçayı örnek olarak istinsah ediyor:

Birechen bes on eiledum derdumi
Iaradandan istemiscem iardumi
Terch eiledum Zahmanumi gardumi
Ne ileim ieniemezum gunglumi. ⁴

Latincesinde şiirin anlamını belirtmek için bütün kelimelerin tek tek Latincesi veriliyor ama buna çeviri diyemeyiz. Fransızcası şöyle:

d'une cinq dix j'ay faict par ma tribulation
du créateur j'ay demandé ayde
je n'ay faict compte mon pays de la visitation
que feray-je je ne puis vaincre mon courage ⁵

İngilizcesi ise şöyle :

Of one, fifty, I have made, in my tribulation.
Of my creatour, I have required, succour
I have neglected of my countrey, the visitation
What shall I do: I can not subdew my minde. ⁶

İşte on altıncı yüzyılda çeşitli dillerde yayımlanan bir eserdeki bu halk şiiri, batının tanıdığı ilk Türk şiiri olsa gerek. Fakat önemi bu kadarla kalmıyor; Georgievitz aynı zamanda, Anadolu halk şiirinin, Türkçe aslı mevcut olmayan en eski örneklerinden birini bize kazandırmış oluyor.

Prof. Fuat Köprülü *Onaltıncı Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri* isimli kitabında bu şiirin, Beyazıt II zamanında Türkiye'ye gelmiş olan

3. The offspring of the house of Ottomano... Whereunto is added Bartholomeus Georgieuz Epitome, of the customes, rytes, ceremonies and religion of the Turkes... all Englished by Hughe Goughe. London [1570?]

4. La manière et céremonies des Turcs. Par Bartholomieu Hongrois Pelerin de Hierusalem... Anvers 1544. Yaprak B₃.

5. Ayn. esr. Yaprak B₃.

6. The offspring of the house of Ottomano. Yaprak D₅ arkası.

Spandouyn (Spandugino) tarafından istinsah edildiğini söyler. Bu yanlışlığın sebebini açıklamak kolay. Bir İtalyan olan Teodoro Spandugino kardeşinin malları ile ilgili bir iş için Beyazıt II devrinde Türkiye'ye gelmiş, bir zaman kalmış ve sonra Türklerin tarihi, dini ve âdetleri üzerine bir kitap yazmıştı: *La genealogie du grant Turc*. Eser Fransızca olarak 1519'da Paris'de basılmıştı; yani Georgievitz'inkinden yirmi beş yıl kadar önce. Batı'da, Türkler hakkında geniş bilgi veren ilk kitaplardan sayılan *La genealogie* sonradan tekrar tekrar basılmıştır (1535, 1556, 1557, 1569, 1570, 1590). Nihayet Charles Schefer eseri baskıya hazırlıyarak *Petit traicté de l'origine de Turcqz* başlığı ile 1896'da yeniden yayımlanmıştır. Aynı şiire bu eserde de rastlıyoruz. Fakat bugün anlaşılmıştır ki, gerek bu şiirin bulunduğu bölüm ve gerekse diğer bazı bölümler Georgievitz'in eserinden aşırılarak *La genealogie*'nin 1590'dan sonraki baskılarında kitabın bölümleri arasına sokulmuştur. Georgievitz'in eserinden önce yapılmış olan baskılarında bunlar yer almaz⁷. Schefer de sonraki baskılardan birini kullandığı için bahis konusu bölümleri Spandugino'nun sanmış ve Prof. Fuat Köprülü şiiri Schefer'de bulduğu için aynı hataya düşmüştür. Üstelik Schefer'in yayımladığı 1896 baskısında, şiirin ilk mısraındaki «on» atlandığı için Prof. Köprülü veznin düştüğünü görmüş ve «ben» kelimesini ekliyerek, «Bir iken ben beş eyledüm derdümi» şeklinde düzeltmeğe çalışmıştır⁸. Oysa aslı «Bir iken beş on eyledüm derdümi» dir.

Bundan başka, şiir, Prof. Köprülü'nün sandığı gibi Beyazıt II devrine ait değil, belki de Georgievitz'in Türkiye'de bulunduğu Kanunî Sultan Süleyman devrine aittir.

Georgievitz'in kitabının almancasını göremediğimiz için şiirin almanca çevirisinin metnini veremeyeceğiz.

II

Batı dillerinden hiç değilse Fransızcaya ve İngilizceye çevrilmiş olan ikinci Türk şiiri öyle samyorum ki Eflâkî Dede'ye ait olduğu söylenen bir manzumedir ve çeviren de Du Loir isimli bir Fransızdır. Du Loir 1639 yılında elçi Jean de la Haye ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve bir buçuk yıl kadar kalmıştı. Seyahatleri sırasında, çoğu İstanbul'dan olmak üzere Fransa'daki ahabplarına yazdığı mektuplar, *Les Voyages du Sieur Du Loir* başlığı ile 1654'de basıldı.

7. Bk. C. D. Rouillard, *The Turk in French History Thought and Literature 1520 - 1660*. (Paris) t.y. (Ön sözün tarihi 1938) s. 170.

8. *On altıncı Asır Sonuna Kadar Türk Saz Şairleri*. (İstanbul, 1930) s. 12.

Yazar bu mektuplarında Türkiye ile ilgili çeşitli konuları (câmiler, saray teşkilâtı, din, tarikatlar vb.) ele alıyor fakat ilgi çekici olan yönü, Türkçeyi öğrenmesi. Kitabının «Ön söz»ünde «Türkçeyi Fransızca gibi konuşuyorum» diyor ama, bir buçuk yıl içinde Türkçeyi ana dili gibi öğrenmiş olmasına imkân yok tabii. Bununla beraber Türk dili üzerindeki kısımlar ve verdiği çeviriler gösteriyor ki Türkçe'yle gerçekten ilgilenmiştir. Hattâ mektuplarından birinde Yunanca ve Lâtince kadar Türkçenin de incelikleri olduğunu söylüyor⁹.

Bahis konusu edeceğimiz şiirin bulunduğu beşinci mektup, Türklerin dinine, inançlarına, ibadetlerine ayrılmıştır. Du Loir bir gün bir Mevlevî âyini seyretmiş; bunu anlatırken, âyinde çalınan eserin bestesini (yalnız baş kısmının) ve güftesini, Fransızcaya yaptığı çevirisi ile birlikte veriyor. Bu, Mevlevî âyinlerinin üçüncü selâmında okunan.

«Ey ki hezâr âferin, bu nice sultan olur
Kulı olan kişiler husrev ü hakan olur...»

güfteli parçadır. Veled Çelebi'nin Eflâkî Dede'ye atfettiği¹⁰ bu şiiri Du Loir dört beytini atlayarak istinsah etmiş ve Fransızca nesre şöyle çevirmiştir:¹¹

Ha! Combien de louange mérite et combien est grand ce Siegneur,
dont tous les Esclaves sont autant des Rois.

Quiconque froterra ses yeux de la poudre de ses pieds, verra
quelque chose qui luy donnera tant d'admiration qu'il en tombera en
extase.

Celui qui boira une goutte de son breuuage, aura le sein comme
un Ocean remply de pierreries et de liqueurs précieuses.

Je te le dis ô Père! ne lasche point dans ce monde la bride à tes
passions, quiconque les reprimera sera un vray Salamon dans la foy.

Ne t'amuse point à adorer les richesses, n'y à bastir des Kiosks,
et des Palais.

La fin de ce que tu auras basty n'est que ruyne.

Ne nourris point ton corps avec tant de delicatesses et de frian-
dises.

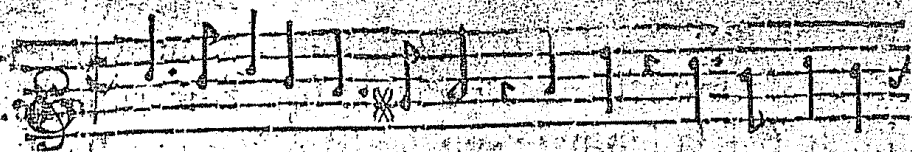
9. Les Voyages du Sieur Du Loir. s. 222.

10. Veled Çelebi, Divan-ı Türki-i Sultan Veled (İstanbul, 1341) s. 122.

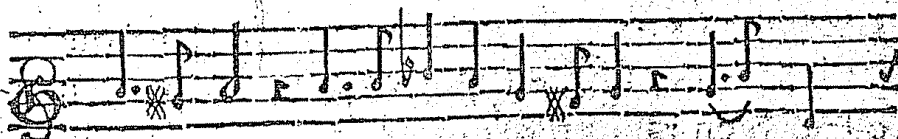
11. Les Voyages du Sieur Du Loir, s. 155-56. Şiirin Sultan Veled Divanındaki tam metni şudur:

Relation du Voyage

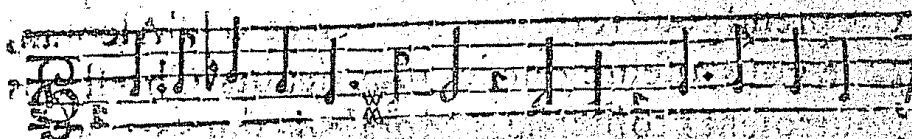
Hymne.

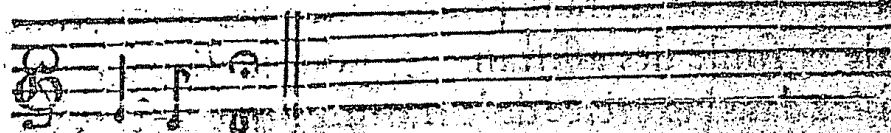
7 ki hezar a feryn, ay ay, 7 ki hezar

a feryn. bou nidge Sultan olur dgia-nune

Kouli olan Kichiler, dgianum, husseyin bha-

kan olur.

Donc les caractères ont esté fournis par Monsieur Ballard,
seul Imprimeur du Roy pour la Musique.

I Ki hezar aferin hon nidge sultan olur,
Kouli olan kichiler, husseyin bha-kan olur,
Ayaghinung sozini surme theken, guchuzime
Nefne gurur yuuxu kim valihia beiran olur,
Cherbetinung carresin her kim itcher dgiaurefin,
Gungli guher doluben sinefi umman olur,
Sanga direm, dedey salma deni dunsade,
Nefsi deum zapt iden dinde suleyman olour;

Sir Thomas Browne'in çeşitli konuları ele alan bu mektupları ve diğer bazı yazıları ilk defa *Certain Miscellany Tracts* başlığı altında, ölümlünden bir yıl sonra 1683'de basılmıştı. Fakat Browne'un on yedinci yüzyıl İngiliz fikir ve edebiyatı tarihinde önemli bir yeri olduğu için eserleri tekrar tekrar yayımlanmıştır ve hâlâ da yayımlanmaktadır. Böylece şiirin Fransızca çevirisi on yedinci yüzyıldan sonra bir daha basılmamışsa da İngilizcesi Browne'in eserleri arasında basılmağa devam etmektedir.

Batı dünyasının tanıdığı ilk Türk şiirleri, büyük bir ihtimal ile bu yazıda sözünü ettiğimiz, biri halk diğeri Mevlevî edebiyatından bu iki şiirdir sanırım.

İy ki hezâr âferin bu nice sultân olur
Kıvılcık olan kişiler husrev ü hâkân olur

Ayağınuñ tozını sürme çeken gözine
Nesne görür gözi kim vâlih ü hayrân olur

Şerbetinüñ katresin her kim içer cür'asın
Gönli güher toluban süesi c'ummân olur

Sen mâluña tapmağıl köşk ü sarây yapmağıl
Şol çalışıp yapıduñ şon ucı virân olur

Uşbu şüretdür kamu ol tayıdur bu camu
Şartı Müslimânlıguñ şıdk-ile imân olur

Sana direm iy dede şanma dîvi dünyede
Nefsi divin zabt iden dînde Süleymân olur

Bislemegil tenüni ni'met ü büryen -ile
Bir gün olur bu tenüñ Tamuda büryân olur

Tutar iseñ buyruğın terk ide gör ayruğın
Taş u demür mumlayın hükmüne fermân olur

Bir kişi kim mâl bulur şanma ki devlet bulur
Devleti bulan kişi Allah'ı bulan olur

Hâlikını isteyen nâ-halef olmuş degül
Halka gönül başlayan şonra peşimân olur

İy boşunadır ögün Allah'ı iste bugün
Uşlu sözidür yükün bunda ne yalan olur

Her ki bugün Veled'e inanuban yüz süre
Yohsul-ise bay olur bay-ise sultân olur